

ՖՐՕՄՕՆ ԿՐՏՍԵՐ

ԵՒ

ՌԻՍԼԵՐ ԱԻԱԳ

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԳ

I

Դասաւոր

Այն մարդիկ, որոնք տկարութեան կամ աշխատանքի չնորհիւ ապրում են միշտ փակուած իրանց սենեակում ու կպած իրանց պատուհանից, վարժուած են չըջակայ պատերի, տանիքների ու պատուհանների հորիզոնին և առանձին հետաքրքրութեամբ են վերաբերուած դրսի անց ու դարձ անսղփերին:

Անշարժ նստած իրանց տեղում, նրանք հաղորդակից են դառնում փողոցի կեանքին, և զործագրազ անցորդները, որոնք ամեն օր ճիշտ մի և նոյն ժամին անցնում են նրանց աչքի առաջով, չը գիտեն, ի հարկէ, թէ իրանք իբր կանոնաւորիչ են ծառայում ուրիշների կեանքի համար, թէ կան բարեկամ աչքեր, որոնք պահում են նրանց ճանապարհը և գրեթէ կարօտ են զգում, երբ իրանք պատահամբ ուրիշ ճանապարհով են անցնում:

Տիկին Դըլօբէյները, որոնք ամբողջ օրը փակուած էին մնում իրանց սենեակում, զբաղուած էին այդպիսի լուռ դիտողութիւններով: Պատուհանի նեղութեան պատճառով, մայրը, որի աչքերի լոյսը սկսել էր պակասել աշխատանքից, նստում էր լոյսից մօտիկ, բարձրացրած շղարչէ վարագոյրի առաջ, իսկ աղջիկը նրա կողքին իր բազկաթոփ մէջ, բայց լոյսից մի քիչ հեռու: Մայրը աղջկան ասում էր ամենօրեայ անցորդների անունները, երբ նրանք երևում էին փողոցում: Ժամանցի մի միջոց էր այդ ու խօսակցութեան նիւթ, և աշխատանքի երկար ժամերը աւելի կարճ էին թւում, ընդմիջուելով սովորական անցորդների երևան գալովը: Այդ անցորդների մէջ, որոնք նոյնպէս սաստիկ

զբաղուած մարդիկ էին, կային երկու փոքրիկ քոյրեր, մի մոխրագոյն վերարկուով պարոն, մի երեխայ, որին տանում էին դպրոց ու յետ բերում և մի փայտէ ոտով ձերունի պաշտօնեայ, որի քայլերը ողբազին հնչում էին մայթի վրայ:

Այդ վերջինին հազիւ հազ էին նշմարում,—նա անցնում էր մութն ընկնելուց յետոյ. նրա անցնելը աւելի նրա ոտնաձայնիցն էր իմացւում, և այդ ոտնաձայնը ամեն անգամ հնչում էր փոքրիկ կաղիկի ականջին իբրև մի ուժգին արձագանք իր ամենատխուր մտքերի:

Այդ բոլոր փողոցային բարեկամները, առանց իրանց իմաստուն, զբաղեցնում էին այդ երկու կանանց: Անձրև գալիս նրանք ասում էին. «Սեղճները թրջուելու են... Տեսնես երեխան տուն կը հասնի՞ մինչև անձրև գալը»: Եւ եղանակները փոխուելիս, երբ մարտի արեւը փողփողեցնում էր ջրոզող մայթերը, կամ դեկտեմբերի ձիւնը ծածկում էր նոյն մայթերը իր սպիտակ փաթիլներով ու սև նիշերով, այդ երկու ճգնականացները, տեսնելով մի նոր հագուստ իրանց փողոցային բարեկամների հազին, մտածում էին՝ «Ամառն եկել է» կամ «Ձմեռը սկսուել է»...

Մայիսեան օր էր, այն պայծառ ու մեղմ երեկոներից մէկը, երբ տների ներքին կեանքը բաց պատուհանների միջով սփռւում է դէպի դուրս: Դէպիբէն ու մայրը, պատուհանի կողքին նստած, զօռ էին տալիս իրանց մասններին ու ասեղներին, օգտուելով իրիկնադէմի վերջին չողքից, նախ քան լամպը վառելը: Լսւում էին չրջակայ բակերում խաղացող երեխաների աղաղակներ, դաշնամուրների խուլ հնչիւններ և փողոցով իր կիսադատարկ սայլակը քաշող այս կամ այն չրջիկ մանրախաճառի ձայնը: Գարունը էր զգացւում օդի մէջ, որ համակուած էր սմբուլի և եղրեանի մեղմ բուրմունքով:

Տիկին Դըլօբէլը ձեռքի գործը նոր փայր էր դրել և, պատուհանը փակելուց առաջ, արմունկները վանդակին յենած, ականջ էր դնում այն ժխորին, որ այդ մեծ քաղաքի աշխատաւոր ընակիչները բարձրացնում էին, ուրախ-ուրախ չրջագայելով փողոցներում իրանց աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ: Այդպէս նայելով, առանց երեսը շուռ տալու նա խօսում էր աղջկայ հետ:

—Ահա պ. Սիգիզմունդը դուրս եկաւ գործարանից: Ո՛րքան շուտ է դուրս գալիս այսօր... Օրերի երկարանալուցն է գուցէ, բայց ինձ թւում է, թէ ժամի եօթն էլ չը կայ դեռ: Այդ ժամ հետ է ձեր զանձապահը... Վա՛ս... Կարժես... Հա՛, հա՛... Կարժես պ. Ֆրանցը լինի... Բայց այդ անկարելի բան է... Պ. Ֆրան-

ցը սրտեղ է հան հիմա. համ էլ նա միրուք չունէր... Ինչ էլ լինի, շատ նման է նրան... Մտիկ տուր, հոգիս:

Բայց Դէզիրէն չէ վեր կենում բազկաթոռից. նա նոյն իսկ չի շարժւում ամենեւին: Աչքերը մոլորուն, ասեղը օդի մէջ, անշարժացած իր աշխատաւոր գեղեցիկ գիրքում, նա վերացել է երազների կապուտակ աշխարհը, այդ սքանչելի երկիրը, ուր կարելի է ազատ համարձակ դնալ, առանց ուշք դարձնելու որ և է տկարութեան վրայ: Այդ Ֆրանց անունը, որ նրա մայրը, մի պատահական նամութիւն նկատելով, մեքենայօրէն արտասանեց, նրա համար պարունակում է իր մէջ անցեալի հազար ու մի պատընդներ և ջերմ յոյսեր, վաղանցուկ, ինչպէս այն կարմրութիւնը, որ պատում էր նրա այտերը, երբ Ֆրանցը, երեկոնները տուն վերադառնալիս, մի բոպէով մտնում էր նրանց մօտ նրա հետ խօսելու: Ո՛րքան հեռու է այժմ այդ բոլորը: Ո՛վ կը հաւատայ, որ մի ժամանակ Ֆրանցը ապրում էր նրանց կողքի փոքրիկ սենեակում և յաճախ լսում էր նրա ոտնաձայնը սանդուխներով բարձրանալիս կամ սեղանի գրգռոցը, որ նա հրելով մօտեցնում էր պատուհանին, դժագրութեամբ պարապելու համար: Ի՛նչ տխուր և միևնոյն ժամանակ քաղցր զգացմունքով էր ականջ դնում նա, երբ Ֆրանցը, նստած նրա ոտների մօտ ցածիկ աթոռի վրայ, խօսում էր Սիդօնի մասին, մինչդեռ նա յարգարում էր իր ճանճիկներն ու թռչնիկները:

Առանց աշխատանքը դադարեցնելու, նա քաջալերում էր Ֆրանցին, մխիթարում էր նրան, որովհետև Սիդօնին շատ ու շատ փոքրիկ վշտեր էր պատճառել խեղճին, նախ քան վերջին հարուածը հասցնելը: Ֆրանցի ձայնի հնչիւնը, երբ նա խօսում էր Սիդօնի մասին, և աչքերի փայլը, երբ մտածում էր նրա մասին, որքան էլ այդ տարօրինակ թուի, հիացնում էին Դէզիրէյին, այնպէս որ երբ Ֆրանցը յուսահատուած հեռացաւ Պարիզից, նա թողեց իր յետին աւելի սաստիկ մի սէր, քան այն, որ ինքը տանում էր իր սրտում,—մի սէր, որ փոքրիկ կադիկի միշտ միանման սենեակի և նստակեաց ու անշարժ կեանքի շնորհիւ մնալու էր անխփփոխ իր ամբողջ դառնութեամբ, մինչդեռ նրա սէրը հետզհետէ օդն էր ցնդելու և գոլորշիանալու մեծ ձանապարհների բայց երկնքի տակ:

... Մութն ընկնում է բոլորովին: Այդ քաղցր երեկոյի խաւարի հետ խեղճ աղջկան պատում է մի անհուն տխրութիւն: Անցեալի երջանիկ ցոլքը հետզհետէ չքանում է նրա համար, ինչպէս վերջապէս այդ շերտը պատուհանի նեղ բացուածքում, ուր մայրը մնացել է կոթնած:

Յանկարծ դուռը բացւում է... Դժուար է որոշել, թէ ով

է կանգնած չէմքին... Ո՞վ կարող է լինել Տիկին Դըլօբէշների մօտ հիւրեր երբէք չեն գալիս: Մայրը, երեսը շուռ է տալիս և, կարծելով սկզբում թէ խանութից եկել են շաքաթուան աշխատանքը տանելու, ասում է.

— Իմ ամուսինը հէնց նոր գնաց ձեր մօտ, պարոն... Այստեղ ոչինչ չի մնացել: Պ. Դըլօբէշը բոլորը տարաւ:

Բայց պարոնը առաջանում է, առանց ոչինչ պատասխանելու, և քանի մօտենում է պատուհանին՝ կերպարանքը սկսում է աւելի որոշ երևալ: Մի բարձրահասակ, յաղթանդամ երիտասարդ է այդ, արևառ դէմքով և խիտ ու չէկ միրուքով: Զօրեղ ձայնով ու փոքր ինչ կոպիտ արտասանութեամբ նա ասում է.

— Վա՛, մայրիկ, մի՞թէ չէք ճանաչում ինձ:

— Ես ձեզ իսկոյն ճանաչեցի, պարոն Ֆրանց, ասում է Դէզիրէն բոլորովին հանգիստ ձևով և սառն ու դրական տոնով:

— Տէր իմ Աստուած, պարոն Ֆրանցն է, բացականչում է տիկին Դըլօբէշը և ձեռաց վազում է լամպը վառում ու պատուհանը փակում:

— Ուրեմն դուք էք, սիրելի Ֆրանց... Ինչ հանգիստ ձայնով է ասում սա... «Ես ձեզ իսկոյն ճանաչեցի»... Աղջիկ հօ չի, սառցի կտոր է... Միշտ էլ այդպէս կը մնայ:

Ճիշտ որ սառցի կտոր: Երեսը բոլորովին սպրանել է և Ֆրանցի ձեռքի մէջ ձեռքը բոլորովին սպիտակ է ու սառը:

Ֆրանցը գտնում է, որ նա սիրունացել է, աւելի ևս նըրբացել:

Նա գտնում է, որ Ֆրանցը հիանալի է, ինչպէս միշտ, միայն թէ նրա աչքերի խորքում այժմ երևում է յոգնածութեան ու տխրութեան արտայայտութիւն, որի չնորհիւ նա աւելի տղամարդի տպաւորութիւն է գործում, քան Պարիզից գնալիս:

Յոգնածութիւնը՝ Սիզիլիմուզի սարսափելի նամակի ազդեցութեան տակ կատարած շտապողական ճանապարհորդութեան հետեանքն էր: Խթանուած այդ խայտառակութիւն բառից, նա իսկոյն և եթ, առանց արձակուրդի սպասելու, ճանապարհ էր ընկել, փտանդելով իր պաշտօնն ու ամբողջ ապագան, և շոգենաւից ուղղակի երկաթուղի նստելով՝ շունչն առել էր Պարիզում: Կարող էր միթէ չը յոգնել, մանաւանդ որ բոլորէնքը հաշուած էր, թէ երբ պէտք է տեղ հասնի, և անհամբեր երևակայութեամբ տասը անգամ անցնում էր գնալիք ճանապարհը, մոտաանջուելով անվերջ կասկածների, երկիւղների ու վարանումների մէջ:

Տխրութիւնը աւելի վաղուցուայ բան էր: Նա սկսուել էր այն օրից, երբ նրա արտի սիրելին մերժել էր նրա կիներ դառ-

նալ, որպէս զի, վեց ամիս անցած, ամուսնանաւ նրա եղբոր հետ. երկու սարսափելի հարուած՝ մէկը միւսի յետեից և երկրորդը աւելի ևս դառն քան առաջինը: Պէտք է ասել, սակայն, որ ամուսնանալուց առաջ մեծ եղբայրը նրանից նամակով թոյլտուութիւն էր խնդրել այդ երջանկութիւնը վայելելու համար և այդ խնդիրքը արտայայտել էր այնպիսի սրտաշարժ ու քնքոյշ խօսքերով, որ հասցրած հարուածի սաստկութիւնը մի փոքր թեթևացել էր դրա շնորհիւ. այնուհետև պանդխտութիւնը, աշխատանքի շատութիւնը և երկար ճանապարհորդութիւնները փարատել էին այդ վիշտը, թողնելով նրա սրտում միայն մի ընդհանուր մեղմադճիկ տրամադրութիւն, եթէ հին սիրոյ մնացորդ չը համարենք այն ատկութիւնը և զայրոյթը, որ նա այժմ զգում է իր եղբոր պատիւը արատաւորող կնոջ դէմ:

Բայց ոչ. Յրանց Ռիսլէրի ուզածը միայն այն է, որ Ռիսլէրների պատուի վրէժը հանի: Նա եկել է ոչ իբրև սիրահար, այլ իբրև դատաւոր, և թող Սիգօնին զգոյշ պահի իրան:

Վագօնից իջնելուն պէս դատաւորը ուղղակի գնացել էր գործարան, յուսալով, թէ, յանկարծակի ու անակնկալ կերպով լոյս ընկնելով, միանգամայն կ'իմանայ, թէ ինչ է անցնում դառնում այնտեղ:

Դժբախտաբար, այդ ժամանակ ոչ ոք չը կար գործարանում:

Պարտէզի խորքում գտնուող փոքրիկ ապարանքի պատուհանների փեղկերը փակուած էին երկու շաբաթից ի վեր:

Քեռի Աշիլը յայտնեց նրան, որ տիկիներն իսկ իրանց ամարանդներում, ամուսիններն էլ երեկոները գնում էին նրանց մօտ:

Յրօմօն կրտսերը գործարանից շատ վաղ էր հեռացել, իսկ Ռիսլէր աւագը հէնց նոր էր գնացել:

Յրանցը վճռեց խօսել ծերունի Սիգիզմունդի հետ: Բայց շաբաթ օր էր, բանուորավարձ տալու երեկոյ էր, ուստի նա պէտք է սպասէր, մինչև որ քիչ-քիչ հասնէր բանուորների երկար շարանը, որ սկսում էր Աշիլ քեռու սենեակի մօտից ու վերջանում զանապահի ցանցապատի առաջ:

Մանկութիւնից ի վեր Պարիզի բանուորների նման ապրած լինելով, Յրանցը, չը նայած իր անհամբերութեանը և սաստիկ տխրութեանը, այնուամենայնիւ հաճոյք էր զգում, գտնուելով այդ կենդանութեան մէջ, այդ վերին աստիճանի ինքնուրոյն բարքերի մէջ: Բոլոր թէ աղնիւ և թէ անառակ դէմքերի վրայ պարզ երևում էր աշխատանքի շաբաթը վերջացրած լինելու գոհունակութիւնը: Մարդ զգում էր, որ կիրակին դրանց համար

սկսւում էր շաբաթ երեկոյեան, ժամի եօթին, գանձապահի փոքրիկ լամպի առաջ:

Պէտք է առեարական մարդկանց շրջանում ապրած լինել լաւ հասկանալու համար այդ միօրեայ հանգստեան ամբողջ քաղցրութիւնը և հանգիստաւորութիւնը: Վատառողջ աշխատանքներից շղթայուած այդ խեղճ մարդկանցից շատերը սպասում են այդ երանելի կիրակի օրուան, որպէս զի կարողանան մի փոքր մաքուր օդ շնչել, որ այնքան անհրաժեշտ է նրանց առողջութեան, նրանց կեանքի համար: Եւ պէտք է տեսնել, թէ ինչ զուարթութիւն է տիրում, ինչ զօրեղ պահանջ է արտայայտւում աղմկալից ուրախութեան: Թւում է, թէ ամբողջ շաբաթուայ աշխատանքի ճնշումը օդն է ցնդում մեքենաների շագիթի հետ, որ սուղելով և ծխալով դուրս է թռչում ու ցրւում առուակների վրայով:

Բոլոր բանուորները հեռանում են ցանցապատի մօտից, հաշուելով իրանց սև ձեռների մէջ փայլող փողերը: Ո՛րքան հիասթափութիւններ, վնասութիւններ, տրտուեցւեցներ, բաց թողած ժամեր, կանխիկ վերցրած գումարներ: Եւ այդ ձայների ու խոչոր դրամների զնգզնգոցի մէջից լսւում էր հանդարտ ու անողորմ ձայնը Սիգիզմունդի, որ անսրտութեան էր հասնում, պաշտպանելով իր պատրօնների շահերը:

Ֆրանցին յայտնի էին վճարման օրերի բոլոր դրամները, ձայների կեղծ և անկեղծ ելեէջները: Նա գիտէր, որ մէկը փող էր պահանջում իր ընտանիքի համար, հացալաճառին, դեղալաճառին հասնելիքը և երեսանների ուսման վարձը վճարելու համար, իսկ մի ուրիշը, որպէս զի տանէր գինեատուն կամ մի աւելի ևս վատ տեղ: Նա գիտէր նոյնպէս, թէ այդ տիպեր ու ճնշուած կանացի ստուերները, որոնք գնում գալիս էին գործարանի դարպասի առաջ, երկար հայեացքներ գցելով բակերի խորքը, բոլորն էլ սպասում էին իրանց հարադատներին,—որը հօրը, որը ամուսնուն,—որպէս զի իսկոյն և եթէ տանէին նրանց իրանց բնակարանը յանդիմանական և համողիչ խօսքերով:

Օ՛հ, բոբիկ երեխաներ, հին շալերի մէջ փաթաթած ծծկեր մանուկներ և աղտոտ կանաչք, որոնց արտասուալից դէմքերը նոյնքան սպիտակ են, որքան և նրանց գլխանոցները...

Օ՛հ, դարանամուտ անառակութիւն, որ պտոյտ է գալիս գանձապահի արկղի շուրջը, անբարոյականութեան որջեր, որոնց ճրագները փայլում են մութ փողոցների խորքում, և գինեաներ աղօտ լուսամուտներով, ուր իրանց շինծու գոյներով շարէշար դարսուած են ալկօհօլի հազար ու մի թոյները:

Ֆրանցին յայտնի էին այդ բոլոր թշուառութիւնները:

բայց երբէք նրանք այնքան մոայլ, այնքան դառն չէին թուացել նրան, որքան այդ երեկոյ:

Վարձավճարը վերջացել էր: Սիգիզմունդը դուրս եկաւ իր գրասենեակից:

Երկու բարեկամները ճանաչեցին միմեանց ու գրկախառնուեցին, և քսան չորս ժամով դադար առած ու իր բոլոր դատարկ շէնքերով համրացած գործարանի լուսթեան մէջ՝ գանձապահը բացատրեց Ֆրանցին գործերի դրութիւնը: Նա պատմեց նրան Սիգոնիի բռնած ընթացքը, խելագար ծախսերը, ընտանեկան պատուի ընդ միշտ արատաւորումը: Ռիսէրն ու կինը վերջերը մի ամարանոց էին առել Անիէրում, որ առաջ մի գերաստանուհու տուն էր եղել, և սարքուել էին այնտեղ հոյակապ կերպով: Ջիւեր ու կառքեր էին պահում, և առհասարակ չքեղ ու չոսյլ կեանք էին վարում: Ծերունի Սիգիզմունդին ամենից շատ անհանգստացնողը այն էր, որ Ֆրոմօն կրտսերը իրան աւելի զգոյշ էր պահում: Մի ժամանակից ի վեր նա այլ ևս փող չէր վերցնում գանձարանից, և սակայն Սիգոնին ծախսում էր աւելի, քան երբ և իցէ:

— Chai bas confiance!... բացականչեց խեղճ գանձապահը թափ տալով գլուխը... chai bas confiance...

Յետոյ ցածացնելով ձայնը, շարունակեց.

— Բայց քո եղբայրը, սիրելի Ֆրանց, քո եղբայրը... Ի՞նչ պէս բացատրել նրա բռնած դիրքը: Նրա հոգը չէ ամենին. աչքերը երկինք քցած, ձեռները գրպանը դրած, ման է դալիս իր համար, ուչք ու միտքը այդ երեկի հնարելիք մեքենային տուած, որ դժբախտաբար շատ ուշ է գլուխ գալիս... Կ'ուզես ուղիղն ասեմ... Եղբայրդ կամ սրիկայ է կամ տխմար:

Այդպէս խօսելով նրանք զրօնում էին փոքրիկ պարտէզում, երբեմն կանգ էին առնում, յետոյ նորից սկսում քայլել: Ֆրանցին թւում էր, թէ ինքը քնած է և վատ երազ է տեսնում: Շտապ ճանապարհորդութիւնը, տեղի և կլիմայի յանկարծական փոփոխութիւնը, Սիգիզմունդի խօսքերի անընդհատ տարափը, այն նոր գաղափարը, որ պէտք էր կազմել Ռիսէրի ու Սիգոնիի մասին, — այն Սիգոնիի մասին, որին նա երբեմն այնքան սիրում էր, — այդ բոլորը միացած չմեցնում, խելացնորութեան էին հասցնում նրան:

Ուշ էր: Գիշերը մօտենում էր: Սիգիզմունդն առաջարկեց նրան գնալ իր հետ Մօնրուժ և գիշերել այնտեղ իր մօտ: Նա մերժեց, պատճառ բերելով յոգնածութիւնը, և մենակ մնալով Մառէյում օրուայ այդ անորոշ ու տխուր ժամին, երբ արևի լոյսը չքանում է և գազի լոյսը դեռ չէ վառուած, նա մեքենայա-

բար գնաց Բրաբ փողոցի կողմը, գէպի իր հին բնակարանը։
Սրահի դռանը յայտարարութիւն կար կախուած՝ վարձու սենեակ տրամադրու համար։

Հէնց այն սենեակին էր այդ, ուր նա այնքան տարիներ ապրել էր իր եղբօր հետ։ Ամեն ինչ իր տեղումն էր. ահա աշխարհագրական քարտէզը՝ կպցրած պատին չորս քորոցով, ահա վերնազաւթի պատուհանը, ահա և տիկին Դըլօրէլների փոքրիկ ցուցատոմսը՝ մօզայիկ թռչուններ ու ճաններ։

Այդ տիկիների դուռը կիսաբաց էր. բաւական էր մի քիչ հրել ներս մտնելու համար։

Անկասկած, ամբողջ Պարիզում այդ աշխատաւոր և անփոփոխ ընտանեկան յարկը ամենալաւ տեղն էր, ուր նա կարող էր գտնել ապահով ապաստան և հանգստացնել իր խոռովուած հոգին։ Իր ուղեկորոյս կեանքի ներկայ ալէծփութեան մէջ մի տեսակ խաղաղ ու խորայատակ նաւահանգիստ էր այդ, արեւալից ու անդորր ծովափով, ուր կանայք բանում են, սպասելով իրանց ամուսիններին ու հայրերին, մինչդեռ դրսում մռնչում է հողմը, ալէկոծելով ծովը։ Բայց աւելի ևս նրան զբաւում էր դէպի այդ բնակարանը, թէն նա պարզ չէր գիտակցում այդ, անխաբ համակրութիւնների փոխադարձութիւնը և գորովալից զգացմունքի այն հրաշագործ յատկութիւնը, որ մեր սրտին թանկագին է դարձնում գէպի մեզ տածուող սէրը նոյն իսկ այն գէպքում, երբ մենք ինքներս չենք սիրում մեզ սիրողին։

Ո՛րքան սիրում էր նրան այդ սառցակտոր քաղցրիկ Դէզիրէն։ Ո՛րչափ փայլում էին նրա աչքերը, նոյն իսկ ամենատնտարբեր բաների մասին խօսելիս։ Ինչպէս ֆօսֆօրոտած իրերը հաւասարապէս փայլում են բոլորը, այնպէս էլ նրա արտասանած ամենամաննչան խօսքերից սիրուն երեսը զուարթանում ու պայծառանում էր։ Ի՞նչ քաղցր հանգիստ էր այդ ծրանցի համար Սիզիլմունդի կոպիտ խօսակցութիւնից յետոյ։

Նրանք երկուսով ոգևորուած խօսում էին այդպէս, մինչ տիկին Դըլօրէլը գցում էր ճաշը *)։

— Մեզ հետ կը ճաշէք, այնպէս չէ, պարոն ծրանց։ Հայրիկը տանը չէ. ինչ որ պատրաստել էինք, տարաւ խանութը, բայց երևի ճաշին կը վերադառնայ։

Երևի ճաշին կը վերադառնայ։

Խեղճ կինը մի տեսակ հպարտութեամբ էր ասում այդ։

Արդարև, իր թատրոնապետութեան անաջողութիւնից յի-

*) Արեւմտեան Եւրոպայում շատ ուշ են ճաշում առհասարակ։

տոյ, հռչակաւոր Դըլօբէլը այլ ևս չըսեալ հաց չէր ուտում, նոյն իսկ այն երեկոները, երբ խանութից ստանում էր իր կնոջ ու աղջկայ բանուածքների վճարը: Խեղճ թատրոնապետը այնքան ճաշ ու ընթրիք էր կերել ճաշարանում ապառիկ, որ այլ ևս չէր համարձակում ստը դնել այնտեղ: Դրա փոխարէն, նա ամեն շաբաթ երեկոյ անպատճառ տուն էր բերում հետը երկու կամ երեք քաղցած ու անսպասելի հիւրեր իր «հին ընկերներից», անաշուղտ թեան զոհ դարձած դերասաններից: Այդ երեկոյ էլ նա բնական կերպով մուտք գործեց իր բնակարանը երկու անգործ մնացած դերասանների հետ, որոնցից մէկը Մէյի թատրոնի ֆինանսիստն էր, իսկ միւսը՝ Անժէրի թատրոնի կոմիկը:

Բամպի լոյսի առաջ կուչ-կուչ եկած, խորշոմած ու ածիլած երեսով կոմիկը՝ նման էր ծերունադէմ տղայի: Ֆինանսիստը, որի վրայ չէր երևում սպիտակեղէնի որ և է նշոյլ, կտաւերես կօշիկներ ունէր հագին: Դըլօբէլը, դռնով ներս մտնելուն պէս, ուզեց հանդիսաւոր կերպով ներկայացնել նրանց, բայց խօսքը բերնումը կիսատ մնաց, որովհետեւ իսկոյն նկատեց Ֆրանց Ռիպլերին:

— Ֆրանց... սիրելի Ֆրանց... գոչեց ծերունի դերասանը մեղօղբամատիկական ձայնով, ջղաձգաբար թափ տալով ձեռները օդի մէջ, և երկարատե ու ճոռոմաձև գրկախառնութիւնից յետոյ ներկայացրեց հիւրերին միմեանց:

— Պ. Ռօբերկար, Մէյի թատրոնից:

— Պ. Շանդըզօն, Անժէրի թատրոնից:

— Ֆրանց Ռիպլեր, ինժէնէր:

Դըլօբէլի բերնում շատ տուուղ էր դուրս գալիս այդ ինժէնէր բառը:

Դէզիրէն մի սիրուն ծամածուծութիւն արեց, տեսնելով իր հօր ընկերներին: Ուրբան լաւ կը լինէր, որ տանստանու լինէին այդպիսի մի օր: Բայց մեծ մարդու հոգը չէր այդ: Նա զբաղուած էր իր գրպանները դատարկելով: Նախ և առաջ նա դուրս հանեց մի հիւսնալի կարկանդակ. «տիկիների համար եմ առել», ասաց նա, մոռանալով, որ իր բերնի ջուրը գնում էր այդպիսի կարկանդակների համար: Յետոյ երեսն եկաւ մի խեցգետին. այնուհետեւ՝ Արլի երչիկ, շաքարակալած չազանակներ և բալ, որ նոր էր շուկայ հանուել:

Մինչ ֆինանսիստը յափշտակուած աշխատում էր բարձրացնել իր աներևոյթ չապկի օձիքը, իսկ կոմիկը «գնուֆ, գնուֆ» էր անում այնպիսի մի շարժումով, որ տաս տարուց ի վեր

մոռացուած էր Պարիզում, Դէզիրէն սարսափով այն էր մտածում, թէ ինչ ահագին ծակ էր բանալու այդ յանկարծապատրաստ ճաշկերոյթը իրանց շաբաթական ողորմելի եկամուտների մէջ, իսկ մայրը շուարած իրար գլխով էր տալիս իրանց ամանների պահարանը, որպէս զի բաւականաչափ աման գրտնէր այդքան հիւրերի համար:

Ճաշը շատ ուրախ անցաւ: Երկու դերասանները ազահաբար խօսում էին, ի մեծ զուարճութիւն Դըլօբէլի, որ նրանց հետ մտաբերում էր հին յիշողութիւններ իրանց դերասանական կեանքից: Դժուար է երևակայել աւելի ողորմելի բաներ: Կուլիսների կոտրտած նեցուկներ, հանգած կանթեղներ, բորբոսնած բեմական պարագաներ, որոնք փշուր-փշուր են լինում ձեռք տալիս:

Նրանք իրար հետ այնպէս էին խօսում, կարծէք ամենամտերիմ բարեկամներ լինէին, դու էին ասում միմեանց և իրանց տափակ ոճով յիշեցնում էին միմեանց իրանց անթիւ յաջողութիւնները, որովհետեւ, իրանց ասելով, նրանց երեքին էլ ամբողջ քաղաքներ ծափահարել էին յափշտակութեամբ, անթիւ պսակներ էին տուել ու յաղթական կերպով ման ածել փողոցներով:

Այդպէս խօսելով, նրանք շարունակում էին ուտել, այնպէս, ինչպէս ուտում են դերասանները,—դէմքերը երեք քառորդ մասով դէպի հանդիսատեսները դարձրած, ստուարաթղթէ կերակուրների շուրջը նստած բեմական հիւրերի կեղծ շտապողութեամբ, խօսքերը ընդմիջելով կերակրի պատաններով, աշխատելով տպաւորութիւն գործել բաժակը վայր դնելիս ու աթոռը սեղանին մօտեցնելիս կամ իրանց հետաքրքրութիւնը, հիացմունքը, ուրախութիւնը, սարսափն ու զարմանքը արտայայտել դանակի ու պատռաքաղի ճարտար գործածութեամբ: Տիկին Դըլօբէլը ականջ էր դնում նրանց՝ ժպիտն երեսին:

Երեսուն տարուց ի վեր դերասանի կին լինելով, նա չէր կարող փոքր ինչ վարժուած չը լինել այդ տարօրինակ ձևերին:

Բայց սեղանի մի փոքրիկ անկիւնը զատուած էր մնում մնացեալ սեղանակիցներից, կարծես բաժանուած լինելով մի տեսակ ամպով, որի միջով չէին կարողանում անցնել տխմար խօսքերը, կոպիտ ծիծաղները և պարծենկոտ ինքնագովութիւնները: Ֆրանցն ու Դէզիրէն խօսում էին իրար հետ կիսաձայն, առանց որ և է բան լսելու իրանց շուրջը ասուածներից: Նրանց քաղցր խօսակցութեան միակ նիւթը դէպքեր էին իրանց մանկութիւնից, ծիծաղաշարժ պատմութիւններ՝ հարևանութեան կեանքից և առհասարակ մի ամբողջ անորոշ անցեալ, որի

արժէքը կայանում էր միայն նրանում, որ ընդհանուր յիշողութիւններ էր զարթեցնում նրանց մէջ և միատեսակ կայծեր էր փայլեցնում նրանց աչքերում:

Յանկարծ ամպը պատռուեց և Դըլօբէլի ահռելի ձայնը ընդհատեց նրանց խօսակցութիւնը.

—Դեռ չես տեսել եղբօրդ,—հարցրեց նա Ֆրանցին, որպէս զի այնպէս չը թուէր, թէ ամենեւին ուշադրութիւն չէ դարձնում նրա վրայ,—կնոջն էլ չես տեսել... Օհ, կը տեսնես թէ ինչ աղջիկ պարոն է դարձել: Հագուստներ եմ ասում, մեր տղայ, որ բերանդ չռած կը մնայ: Էլ ինչ ասեմ: Անիէրում մի ամառանոց ունեն, որ կատարեալ դղեակ է: Շէքերն էլ այն կողմերումն են ապրում... Էհ, մենք ուր, նրանք ուր: Հարըստացել են, հին ծանօթներին մարդատեղ չեն դնում... Էլ ոչ բարի լոյս ենք լսում նրանցից, ոչ էլ մէկ օրից մէկ օր դռներս են բաց անում, տեսնեն մեռած ենք թէ կանք դեռ եւ... Դու գիտես, որ իմ հոգը չի ամենեւին, բայց այս կանանց համար շատ վիրաւորական է այդ...

—Օհ, հայրիկ,—աշխուժով ասաց Դէլիբէն,—դուք գիտէք, որ մենք այնքան սիրում ենք Սիդօնին, որ չենք կարող նեղանալ նրանից:

Դերասանը բռունցքով կատաղի հարուած իջեցրեց սեղանին.

—Ու շատ զուր էք անում... պէտք է անպատճառ նեղանալ այն մարդկանցից, որոնք ամեն ջանք գործ են դնում մեզ վիրաւորելու, ստորացնելու համար:

Նա դեռ սրտումը պահում էր թատրոնի համար խնդրած գումարի մերժման ոխը: Ասենք, նա չէր էլ ծածկում այդ:

—Եթէ իմանայիր, ասում էր նա Ֆրանցին, եթէ իմանայիր, թէ ինչպէս են շաղ տալիս փողերը... Մարդու ափսոսը գալիս է... Եւ բոլոր ծախսածների մէջ չը կայ մի բան, որ հիմնաւոր լինի ու խելացի... Բայց երբ ես մի փաբրիկ գումար խնդրեցի եղբօրիցդ, որով իմ ապագան բոլորովին ապահովուած կը լինէր և որից ինքն էլ մեծ շահ կը ստանար, նա բացէ ի բաց մերժեց... Ի հարկէ, ինչպէս կարող էր չը մերժել, երբ կինը այնքան պահանջող է: Նա ձի է նստում, կառքով գնում է ձիարշաւների և մարդու քթիցը բռնած պտտեցնում է նրան, բոլորովին այնպէս, ինչպէս իր զամբիւղաձև կառքը Անիէրի գետափում... Ոսպը մեր մէջ, չեմ կարծում, որ իրան շատ էլ բախտաւոր զգալիս լինի մեր Ռիսէրը... Ինչ խաղ ասես խաղում է կինը խելճի գլխին...

Էք-դերասանը վերջացրեց խօսքը աչքով անելով կո-

միկին ու ֆինանսիստին, և մի բողոքական նրանց մէջ տեղի ունեցաւ մնջկատակ ակնարկների փոխանակութիւն,—դէմքի պայմանական շարժումներ, ծամածուծութիւններ, զանազան «հէ, հէ»-ներ, «ը՛մ, ի՛նչ»-ներ և ուրիշ այդպիսի բացականչութիւններ:

Ֆրանսը չմնլ էր: Առանց նրա աշխատելուն, ամեն կողմից գալիս էին փաստեր ապացուցանելու սարսափելի ճշմարտութիւնը: Սիգիզմունդը ուրիշ ոճով էր խօսում, Դըլօբէլը՝ ուրիշ, իրանց բնաւորութիւնների տարբերութեան համեմատ: Բայց հետեւանքը նոյնն էր դուրս գալիս:

Բարեբախտաբար, ճաշը վերջացաւ: Դերասանները, երեքն էլ, վեր կացան ու գնացին Բլօնդէլ փողոցի գարեջրատունը: Ֆրանսը մենակ մնաց տիկինների հետ:

Տեսնելով նրան իր կողքին, քաղցր ու կաթոգին, Դէզիբէն յանկարծ լցուեց բուռն հրախտագիտութեամբ՝ դէպի Սիգոնին: Նա ասաց ինքն իրան, որ, ինչ էլ լինի, Սիգոնիի մեծահոգութեանն է պարտական ինքը այդ երջանկութեան նշոյլի համար, և այդ միտքը սիրտ տուեց նրան պաշտպանելու իր հինաւուրց բարեկամին.

—Գիտէ՞ք, պարոն Ֆրանս, շատ էլ չը հաւատար այն բոլորին, ինչ որ հայրս ասաց ձեր հարսի մասին: Հայրիկը միշտ սովորութիւն ունի մի քիչ չափազանցանելու: Ես հաստատ գիտեմ, որ Սիգոնին անընդունակ է այնպէս վատ լինել, ինչպէս նրան մեղադրում են: Ես հաւատացած եմ, որ նրա սիրտը չի փոխուել, որ նա շարունակում է սիրել իր հին բարեկամներին, թէպէտ և մի քիչ անտես է անում նրանց... Ի՞նչ արած, կեանքն է այդպէս. մարդկանց ակամայ բաժանում է իրարից: Այնպէս չէ, պարոն Ֆրանս:

Օ՛հ, սրբան սիրուն էր թւում նա Ֆրանսին այդպէս խօսելիս: Երբէք Ֆրանսը այդ աստիճան չէր նկատել նրա դիմապծերի նրբութիւնը ու կաշիի արիստոկրատական դոյնը, և երեկոյեան, հեռանալով նրանց սենեակից՝ խանդաղատուած այն ոգևորութեամբ, որով Դէզիբէն պաշտպանում էր Սիգոնին, և այն բոլոր պրանչելի կանացի պատճառարանութիւններով, որոնցով նա բացատրում էր իր բարեկամուհու լուծութիւնն ու անուշադրութիւնը,—նա մտածում էր, ևսական ու միամիտ հաճոյքի զգացմունքով, թէ այդ մանկամտան աղջիկը սիրելիս է եղել իրան ու գուցէ սիրում է դեռ ևս, պահպանելով սրտումը նրա համար մի ջերմ ու ապահով անկիւն, ուր մարդ ապաստանում է միշտ, երբ վէրք է ստանում կեանքից:

Ամբողջ գիշերը իր հին սենեակում քնի մէջ օրօրուելով

ճանապարհորդական շարժումից և ալէկոծ ծովի ու սաստիկ քամու աղմուկից, որ մնում է մարդու ականջներում երկարատև նաւարկութիւնից յետոյ, Ֆրանցը երազի մէջ տեսնում էր պատանեկական ժամանակը, փոքրիկ Շէքին, Դէզիրէ Դըլօբէլին, իրանց խաղերը, իրանց աշխատանքները և Կենտրոնական Դպրոցը, որի ահագին ու մոայլ շէնքերը նիրհում էին այժմ մօտակայքում, Մառէյի խաւար փողոցներում:

Յետոյ, երբ արեւը դուրս եկաւ և լոյսը, անվարադոյր պատուհանների միջով ներս թափանցելով, սկսեց տանջել նրա աչքերը ու յիշեցնել պարտականութեան դժայիմունքը և ցերեկը անկիւբ գործերը, նա դարձեալ ընկաւ երազի մէջ և նրան թուում էր, թէ Կենտրոնական Դպրոցը գնալու ժամանակն է և եղբայրը, գործարանը իջնելուց առաջ, բաց է արել դուռը ու ձայն է տալիս իրան.

—Վեր կաց, ծոյլ տղայ, վեր կաց...

Այդ քաղցր ու կաթոզին ձայնը, որ չափազանց կենդանի ու իրական կերպով էր հնչում երազի համար, ստիպեց նրան բոլորովին բանալ աչքերը:

Ռիսէրը կանգնած էր նրա անկողնի կողքին և խանդաղատանքի սքանչելի ժպիտով սպասում էր, որ նա զարթնի, և—ապացոյց, որ այդ յիշաւի Ռիսէրն էր—եղբօր տեսութեան ուրախութիւնը արտայայտելու համար, նա ուրիշ խօսք չէր գտնում ասելու, բացի իր սովորական բացականչութիւնից.

—Շատ գոհ եմ... չատ գոհ:

Թէև կիրակի էր այդ օրը, բայց Ռիսէրը, իր սովորութեամբ, եկել էր գործարան, որպէս զի, օգուտ քաղելով այնտեղ ափրոզ լուծիւնից ու խաղաղութիւնից, աշխատէր իր ՏԱԳՐԻՅի վրայ: Գալուն պէս՝ Աշիլ քեռին ասել էր նրան, որ եղբայրը իջել է իրանց հին բնակարանում, և նա վազէվազ եկել էր այնտեղ, ուրախացած, զարմացած և փոքր ինչ ցաւելով, որ առաջուց իրան իմաց չէին տուել և մանաւանդ այն բանից, որ Ֆրանցը զբոսկել էր իրան վերադարձի առաջին երեկոն միասին անց կացնելու զուարճութիւնից: Այդ ցաւը նա անդադար արտայայտում էր իր կցկտուր նախադասութիւնների սկզբում և վերջում և նրա ասածները մնում էին միշտ կիսատ, ընդհատուելով հազար ու մի հարցերով և գործով ու հրճուանքի բուռն արտայայտութիւններով: Ֆրանցը իրան արդարացնելու համար առաջ բերեց իր յոգնածութիւնը և այն զուարճութիւնը, որ զգաց նորից գտնուելով իրանց հին սենեակում:

—Լաւ, լաւ,—ասում էր Ռիսէրը,—բայց այժմայլ ևս բաց չեմ թողնի քեզ... իսկոյն և եթ պէտք է գաս գնանք Անիէր...

Ես այսօր արձակուրդ եմ տալիս ինձ... Ինքդ ասա, կարո՞ղ եմ միթէ աշխատել քո գալուց յետոյ... Այ թէ կը դարմանայ... կ'ուրախանայ փոքրիկս... Ես ու նա շարունակ յիշում էինք զեզ... Ո՛րքան ուրախ եմ, սրբան ուրախ...

Եւ խեղճ մարդը ուրախութիւնից ցնծում էր և, չը նայելով իր սովորական լռակեցութեանը, շատախօս դարձած, հիանում էր իր Ֆրանցի վրայ, գտնում էր, որ նա մեծացել է։ Եւ սակայն Կենտրոնական Դպրոցի աշակերտը արդէն հիանալի հասակ ունէր գնալուց առաջ, միայն թէ այժմ նրա դիմագծերը աւելի առնական էին դարձել, թիկունքը լայնացել էր և առհասարակ շատ մեծ տարբերութիւն կար սեմինարիստի չէպէ ու շնորհք ունեցող նախկին ջանէլ տղայի մէջ, որ երկու տարի առաջ ուղեւորուեց դէպի Իսմայիլիա, և այս գեղեցկադէմ, դարչնագոյն, լուրջ ու մեղմ պարթև տղամարդու մէջ։

Մինչ Ռիպլէրը այդպէս զմայլում էր նրա վրայ, Ֆրանցն էլ, իր կողմից, ուշի ուշով դիտում էր իր եղբորը և, էլի առաջուան պէս միամիտ, գորովալից ու երբեմն մտքամոլոր գտնելով նրան, ասում էր ինքն իրան.

—Ո՛չ, այդ անկարելի է... նա նոյն ազնիւ մարդն է, ինչ որ առաջ էր։

Եւ մտաբերելով միևնոյն ժամանակ, թէ ինչ բաներ էին համարձակում ենթադրել այդ ազնիւ մարդու մասին, նա իր ամբողջ բարկութիւնը ուղղում էր այդ կեղծաւոր ու անառակ կնոջ դէմ, որ այնքան յանդուգն ու անպատիժ կերպով էր դաւաճանում իր ամուսնուն, որ նրան իր մեղսակիցն էր կարծել տալիս։ Օ՛, ինչ սարսափելի բացատրութիւն է ունենալու ինքը այդ կնոջ հետ. որքան խիստ է խօսելու հետը։

—Ես արգելում եմ ձեզ, տիկին, լսում էք, ես ձեզ արգելում եմ արատաւորել իմ եղբոր պատիւը։

Նա շարունակ մտածում էր այդ բանի մասին, նայելով, թէ ինչպէս արագ-արագ սլանում էին նրա աչքի առաջով Սէն-ժէրմէնի երկաթուղու երկարութեամբ ձգուած ճոռւղ ծառերը։ Ռիպլէրը, նրա դէմ ու դէմը նստած, խօսում էր անվերջ։ Նա պատմում էր գործարանի մասին, իրանց գործերի մասին։ Ինքն ու ընկերակիցը ամեն մէկը քառասուն հազար ֆրանկ շահ էին ստացել վերջին տարին. բայց այդ ոչինչ էր այն շահի առաջ, որ նրանք կը ստանան, երբ սկսի բանել նրա օպագրիչը։ «Պտուտուող տպագրիչ, սիրելի Ֆրանց, պտտուող ու տաններկու անկիւնաւոր տպագրիչ, որ անուի մի պտոյտով կը տայ տասից մինչև տասնըինգ գոյն ունեցող նաշի, կարմիր՝ վարդագոյն տեղի վրայ, մուգ կանաչ՝ բաց կանաչի վրայ, առանց իրար հետ

չփոթելու, առանց իրար հետ ձուլելու, այնպէս որ ոչ մի գիծ չի փնասի իր կողքի գծին և ոչ մի երանդ չի ջնջի կամ ծծի միւս երանգները... Հասկանո՞ւմ ես, սիրելիս... Մի մեքենայ, որ արուեստագէտ է լինելու, ինչպէս մի մարդ... Այդ ամբողջ յեղափոխութիւն է գցելու որմաթղթերի արգինադործութեան մէջ»:

— Բայց, — հարցնում էր Ֆրանցը, մի քիչ անհանգիստ սըրտով, — արդէն հնարել ես քո Տպագրիչը, թէ նոր ես գտնելու:

— Գտել եմ... վաղուց եմ գտել... Վաղը ես քեզ ցոյց կը տամ իմ բոլոր նախագիծները: Այդ մեքենայի համար աշխատելիս, ես նոյն իսկ հնարել եմ մի ինքնաշարժիկ կախիչ, որմաթղթերը ցամաքանոցի ձողերից կախ տալու համար... Եկող շաբաթ ես տեղափոխուելու եմ մեր գործարանի վերնատունը և այնտեղ գաղտուկ, իմ աչքի առաջ, պատրաստել եմ տալու իմ հնարած մեքենայի առաջին օրինակը: Այնպէս պէտք է անել, որ երեք ամսուայ ընթացքում արտօնաթղթերը ստացուեն և Տպագրիչը սկսի բանել... Կը տեսնես, սիրելի Ֆրանց, թէ ինչպէս կը հարստանանք բոլորս... Աւելորդ է քեզ ասել, թէ որքան ուրախ կը լինեմ, եթէ կարողանամ այդպիսով փոքր ինչ երախտահատոյց լինել Ֆրամօններին այն բոլոր բարիքների համար, որ նըրանք արել են ինձ... Գոհութիւն Աստուծուն, — բարիք բարիքի յետից թափուում է գլխիս...

Ու սկսեց թուել իր կեանքի բոլոր բարեյաջողութիւնները: Սիդօնի պէս համակրելի էակ չէր կարող գտնուել աշխարհումս. մի հիանալի կին էր այդ, որ մեծ պատիւ էր բերում նրան: Աքանչելի տուն ու տեղ ունէին: Շատ լաւ հասարակութիւն էր լինում նրանց մօտ: Սիդօնին կատարեալ սոխակի պէս էր երգում տիկին Դօբսօնի արտայայտիչ մեթօդի չնորհիւ: Այդ տիկին Դօբսօնն էլ հիանալի կին էր... Մի բան միայն տանջում էր խեղճ Ռիսլէրին, — իր և Սիդիզմունդի մէջ պատահած անհասկանալի գփտութիւնը: Ֆրանցը գուցէ կարողանար օգնել նրան այդ գաղտնիքը լուսաբանել:

— Օ՛, անպատճառ, ես կ'օգնեմ քեզ, եղբայր, — պատասխանեց Ֆրանցը ատամներն իրար սեղմած, և բարկութիւնից արիւնը խփեց ճակատը, մտածելով, որ մարդիկ կարող էին կասկածով վերաբերուել այդ մարդուն, որի աննենգ ազնուութիւնը այդքան ակնյայտնի կերպով ինքնաբերաբար և միամտօրէն արտայայտուում էր նրա առաջ: Բարեբախտաբար ինքն այդտեղ էր և ամեն ինչ կարգի էր բերելու, իբր դատաւոր:

Մինչ այդ՝ նրանք արդէն մօտեցել էին Անիէրի տանը: Ֆրանցը դեռ հեռուից ուշք էր դարձրել այդ տան վրայ չնորհիւ

նրա օտարոտի սանդուխին, որ բարձրանում էր աշտարակաձև, փայլիլելով իր նոր ու կապտագոյն թիթեղաքարերով: Նրան թոււմ էր, թէ այդ տունը շինուած է յատկապէս Սիգօնիի համար, իբրև մի իսկական վանդակ այդ քմայաձև ու աչք ծակող փետուրներով զարդարուած թռչունի համար:

Երկյարկանի շալէ էր այդ, որի հայելակերպ ապակիները ու վարդագոյն վարագոյրները նշմարոււմ էին դեռ երկաթուղու մէջից, փայլին տալով կանաչաւէտ մարգագետնի խորքում, ուր կախուած էր անգլիական մետալից շինուած մի անագին գունդ:

Տան մօտովը հոսում էր Սէնան, որ դեռ բոլորովին պարիզեան տեսք ունէր, կաշկանդուած՝ չղթաներով, խճողուած՝ լողարաններով ու մեծ-մեծ նաւերով և նաւամատոյցին կապուած փղերի ու թեթև մակոյկներով, որոնք վեր-վեր էին թռչում ամենաչնչին ալիքներից, ցոյց տալով իրանց բոլորովին թրամ'ներկուած ու ածուխի փոշով ծածկուած յաւակնոտ անունները: Սիգօնիի պատուհաններից երևում էին ջրափի ճաշարանները, որոնք լուռ ու հանգիստ էին լինում շաբաթուայ ընթացքում, իսկ կիրակիները ծայրէծայր լցւում էին խայտարեղ տու աղմուկալից ամբոխով, որի հրճուանքները խառնոււմ էին թիկերի ծանր ճղիկներին և, բարձրանալով երկու եզերքներից, ի մի էին ձուլոււմ դետի վերևում՝ շշուկների, աղաղակների, կոչերի, ծիծաղների ու երգերի այն հոսանքի մէջ, որ տօն օրերին անընդհատ ելլէջներով ընթանում է Սէնայի երեսով տասը մղոն տարածութեան վրայ:

Լի օրերը այդտեղ կարելի էր տեսնել բացօձիք, անգործ ու դատարկաշրջիկ բազմութիւն, կոշտ յարդէ լայն, սրածայր զլիարկներով ու բրդէ բաճկոններով տղամարդիկ և, արածող կովեր երազող հայեացքով, զառիվայրի վրայ պարապ նստողած կանայք: Բոլոր չրջիկ մանրավաճառները, երգեհոն ածուղները, տաւիղահարները, թափառական խեղկատակները՝ կանգ էին առնում այդտեղ, ինչպէս արուարձանում: Գետափը լիքն էր դրանցով և եզերքների տնակների պատուհանները միշտ բացոււմ էին դրանց մօտենալիս ու նրանց մէջ երևում էին անհող կուճակուած սպիտակ բաճկոններ, խճուած մաղեր ու պարապութեան չիբուխներ, որոնց տէրերը կարօտով սպասում էին այդ թափառաշրջիկ գոհակութիւններին, իբրև դրացի Պարիզի քաղցր յիշողութիւններին:

Տխուր ու տգեղ էր այդ բոլորը:

Դեռածիլ խոտը արդէն դեղնել էր ոտի տակ տրորուելով, փոշին մրի պէս սև էր, և սակայն ամեն հինգշաբթի կօկօտների բարձր չրջանը անցնում էր այդ տեղով, գնում կաղիմօ, անա-

գին աղմուկ հանելով վարձու կառքերի գիւրարեկ անխնեքով։ Այդ բոլորը սաստիկ դուր էր գալիս Սիդօնին, որ պարիզուհի էր մինչև ուղ ու ծուծը. բացի դրանից, երեսայ ժամանակը փոքրիկ Շէքը շատ բան էր լսել Անիէրի մասին հռչակաւոր Դըլօբէլից, որ շատ ուրիշ գերասանների նման ցանկութիւն էր տաժում ունենալ այդ տեղերում մի տուն, մի փոքրիկ գիւղական անկիւն, ուր կարելի լինէր գիշերները, ժամի տասներկու և կէսին, վերադառնալ թատրոնից։

Փոքրիկ Շէքի բոլոր երազները այժմ իրագործում էր Սիդօնի Ռիսէլը...

Երկու եղբայրները մօտեցան գետափի կողմի դարպասին, որ սովորաբար կողպած չէր լինում։ Նրանք ներս մտան, անցնելով դեռ մատղաշ թաւուտների արանքով։ Տեղ-տեղ երևում էին դանազան փոքրիկ շէնքեր,—բլիթարդի սենեակը, պարտիզպանի տնակը, ապակիապատ ջերմոցը,—որոնք յիշեցնում էին երեսներին իբր խաղալիք տրուող չվէյցարական շալէների այլ և այլ մասերը, իսկ ամբողջը—թեթև, հազիւ հազ կպած հողին ու պատրաստ օդը ցնդելու սնանկութեան կամ քմահաճոյքի ամենաչնչին շնչից—նմանում էր կօկօտի կամ բօրսայական խաղերով զբաղուած դրամատերի վիլլայի։

Յրանցը դիտում էր իր շուրջը՝ փոքր ինչ չլացած։ Պարտէզի խորքում, ծաղկազարդ անօթներով շրջապատուած պատշգամբի վերևում, երևում էին դահլիճի բարձր պատուհանները՝ բաց վանդակափեղկերով։ Դրան մօտ շարուած էին ծալովի աթոռներ, մի ամբիկական ճօճաթոռ և մի փոքրիկ սեղան, որի վրայ դեռ մնում էր սուրճի սարքը։ Ներսից լսում էին դաշնամուրի ուժգին բաղխումներ և ձայների խուլ շշուշ։

—Այ թէ կը դարմանայ Սիդօնին, ասում էր բարեհոգի Ռիսէլը, յուշիկ քայլելով աւազի վրայով,—նա ինձ սպասում է միայն երեկոյեան... Այժմ երաժշտութեամբ է զբաղուած տիկին Դօրսօնի հետ։

Եւ յանկարծակի բանալով դուռը, դեռ ներս չը մտած, շէնքիցը գոռաց իր բարեհոգի թաւ ձայնով.

—Իմացիր, թէ ում եմ բերել հետս։

Տիկին Դօրսօնը, որ մենակ նստած էր դաշնամուրի առաջ, վեր թռաւ տեղումը, և ընդարձակ դահլիճի խորքում, արևադարձային բոյսերի յետևում, որոնք բարձրանում էին մի սիրուն սեղանի վրայ, կարծես շարունակելով նրա նուրբ ու զոզորիկ գծերը, շտապով ոտքի կանգնեցին ժօրմն ու Սիդօնին։

—Օ՛խ, վախաբեցիք ինձ... ասաց վերջինը, վազելով դէպի Ռիսէլը։

Գորգի վրայ Ֆրֆուաց նրա փոթփոթազարդ սպիտակ տնային հագուստը, որի միջով անց կացրած կապոյտ ժապավենները յիշեցնում էին երկնքի կապոյտ կտորներ ամպերի արանքին, և արգէն շփոթութիւնից ազատուած, բաց ճակատով, սիրալիր դէմքով և իր մշտական թեթև ժպիտով, նա մօտեցաւ ու համբուրուեց իր ամուսնու հետ և մեկնեց ճակատը Ֆրանցին, ասելով.

— Բարեւ, եղբայր Ֆրանց:

Ռիսլէրը թողեց նրանց մենակ ու ինքը մօտեցաւ Ֆրոմօն կրտսերին, սաստիկ զարմանալով, որ նրան գտնում է իր տանը.

— Ի՞նչպէս, դուք այստեղ էք, Շօրշ... Ես կարծում էի, թէ Սալլինի էք գնացել...

— Այո, բայց երևակայեցէք... Ես եկայ... Կարծում էի, թէ կիրակի օրերը մնում էք Անիէրում... Ուզում էի ձեզ հետ խօսել մի գործի մասին...

Եւ իսկոյն սկսեց, խօսքերն իրար խառնելով, պատմել նրան ինչ-որ մի կարևոր ապապրանքի մասին: Սիդօնին անյայտացաւ՝ Ֆրանցի հետ մի քանի աննշան խօսքեր փոխանակելուց յետոյ: Տիկին Դօբսօնը շարունակում էր իր մեղմիկ տրէմօլները, այնպէս, ինչպէս նուագում են թատրոնում կրիտիկական դրութիւնների ժամանակ:

Եւ յիշաւ, դրութիւնը բաւական լարուած էր: Միայն Ռիսլէրի լաւ տրամադրութիւնն էր, որ չէր թողնում, որ ամենքը սաստիկ նեղուած զգան իրանց: Նա ներողութիւն էր խնդրում Ֆրոմօնից, որ տանը չէր գտնուել, և ուզում էր իսկոյն ցոյց տալ իր տունը Ֆրանցին: Դահլիճից գնացին ախոռատունը, ախոռատնից՝ մառանները, կառասարհները, ջերմոցը: Ամեն ինչ նոր էր, փայլուն, շողշողուն և չափազանց փոքր ու անյարմար:

— Բայց, — ասում էր Ռիսլէրը փոքր ինչ հպարտութեամբ, — շատ փող է նստել այս բոլորը:

Նա ուզում էր, որ Ֆրանցը զմայլի, տեսնելով Սիդօնիի գնած տան ամենաշնչին մանրամասնութիւնները, ցոյց էր տալիս նրան բոլոր յարկերը բերուած ջուրն ու գազը, կատարելագործուած զանգերը, պարտէզի կահ-կարասիները, անգլիական բիլլարդը, ջրաբուժանոցը, և այդ բոլորը անում էր բուռն երախտագիտութեան ցոյցերով Ֆրոմօն կրտսերի հասցէին, որ նրան դարձնելով իր առևտրական ընկերակիցը, ուղղակի մի գանձ վերցրել ու դրել էր նրա բոի մէջ:

Ամեն անգամ, երբ Ռիսլէրը այդպէս արտայայտում էր իր երախտագիտութիւնը, Ֆրոմօնը ամօթահար ու անհանգիստ կուչ էր գալիս, զգալով Ֆրանցի օտարոտի հայեացքը:

Նախաճաշը թմրած անցաւ:

Խօսողը գրեթէ միայն տիկին Դօրսօնն էր, որ երջանիկ էր զգում իրան, խորասուզուած սիրային ինտրիգայի մէջ: Շատ լաւ իմանալով կամ, աւելի ճիշտ ասած, կարծելով, թէ շատ լաւ իմանում է իր բարեկամուհու գաղտնիքը, նա հասկանում էր Ֆրանցի խուլ ցասումը, — այդ կատաղութիւնը նախկին սիրահարի, որ տեսնում է իր տեղը գրաւուած ուրիշից, — հասկանում էր նաև ախոյեանի երևան գալուց վրդովուած ժօրժի անհանգրստութիւնը, քաջալերում էր մէկին մի հայեացքով, մխիթարում էր միւսին մի ժպիտով, հիանում էր Սիդօնի անդորրութեան վրայ և ամենայն արհամարհանքով էր վերաբերում զարչելի Ռիսլէրին, այդ կոպիտ ու վայրագ բռնակալին: Նա ամեն ջանք գործ էր դնում մանաւանդ թոյլ չը տալու համար, որ սեղանի շուրջը լռութիւն տիրի, — անտանելի լռութիւն, որ այնքան ծիծաղելի ու ճնշող կերպով ընդհատուած է ամաններին դիպչող պատառաքաղների ձայնով:

Նախաճաշը վերջանալուն պէս Ֆրօմօն կրտսերը յայտնեց, որ ինքը վերադառնում է Սալինի: Ռիսլէր աւագը չը համարձակեց նրան պահել, մտածելով, որ իր սիրելի տիկին Շօրը բոլորովին մենակ կը մնայ այդ կիրակին, և սիրելեանը, առանց կարողանալու մի խօսք ասել իր սիրունուն, կիզող արևի տակ գնաց դէպի երկաթուղու կայարանը Ռիսլէրի ուղեկցութեամբ, որ ոչ մի կերպ չէր ուզում մենակ թողնել նրան մինչև գնացքը նստելը:

Տիկին Դօրսօն մի րոպէ նստեց Ֆրանցի ու Սիդօնի հետ մի փոքրիկ տաղաւարում, որ զարդարուած էր խաղողի պատառուկաձև ոստերի վարդագոյն բողբոջներով, բայց յետոյ, զգալով, որ ինքը խանգարում է նրանց, նա վերադարձաւ դահլիճը և, ինչպէս մի քիչ առաջ, երբ ժօրժը այնտեղ էր, սկսեց նուագել ու երգել մեղմ ու արտայտիչ կերպով: Լուռ պարտէզի մէջ, այդ խուլ երաժշտութիւնը, դուրս սփռուելով ճիւղքերի արանքով, յիշեցնում էր թռչունի մնչիւն մրրիկից առաջ:

Վերջապէս նրանք մենակ մնացին:

Տաղաւարի ցանցապատի տակ, որ դեռ լերկ էր և զուրկ սաղարթից, մայիսեան արևը շատ էր կիզիչ: Սիդօնին ձեռքով հովանի էր անում աչքերին, նայելով գետափով անցուդարձ անողներին: Ֆրանցը նոյնպէս նայում էր դուրսը, բայց դէպի ուրիշ կողմ, և երկուսն էլ այնպէս էին ցոյց տալիս, թէ ոչ մի կախում չունեն միմեանցից, սակայն յանկարծ երկուսն էլ միևնոյն րոպէին շուռ եկան դէպի իրար միատեսակ շարժումով և միատեսակ մտածմունքով:

—Պօսելիք ունեմ ձեզ հետ, ասաց Ֆրանսը իսկ և իսկ այն րոպէին, երբ Սիդօնին ուզում էր բանալ բերանը:

—Ես էլ խօսելիք ունեմ,—պատասխանեց Սիդօնին լուրջ եղանակով,—բայց գնանք այն կողմը... այնտեղ աւելի յարմար կը լինի:

Եւ նրանք մտան մի փոքրիկ պալիւիօն, որ շինուած էր պարտէզի խորքում:

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Էր օտուրնակուի)